

Γιατί ὁ Θεὸς Ἔγινε Ἄνθρωπος;
Τὸ Ἀπροϋπόθετον
τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως

CUR DEUS HOMO?*

Τὸ Κίνητρο τῆς Ἐνανθρωπήσεως**

*Πρωτοπρεσβυτέρου
π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ*

«Ἐγὼ εἶμι τὸ Α καὶ τὸ Ω»

(Ἀποκ. α' 8)

I.

ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ μήνυμα ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μήνυμα σωτηρίας καὶ γι' αὐτὸ ὁ Κύριός μας ἀρχικὰ χαρακτηρίστηκε ὡς ὁ Σωτήρας, ὁ Ὅποιος λύτρωσε τὸν λαὸ Του ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς.

Τὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς Σαρκώσεως ἐρμηνευόταν συνήθως ἀπὸ τὴν πρώτην χριστιανικὴν θεολογίαν μέσα στὴν προοπτικὴ τῆς Λυτρώσεως.

Ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ παλέψει, ἀποδοκιμάστηκαν καὶ ἀπορρίφθηκαν ἀκριβῶς ὅταν αὐτὲς ἔτειναν νὰ ὑποσκάψουν τὴν πραγματικότητα τῆς Λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Θεωρήθηκε γενικὰ ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς Σωτηρίας ἦταν ὅτι ἡ προσωπικὴ ἔνωση μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀποκαταστάθηκε, καὶ ἄρα ὁ Λυτρωμένος ἔπρεπε νὰ ἀνῆκει ὁ ἴδιος καὶ στὶς δυὸ πλευρὲς, δηλαδὴ νὰ εἶναι συγχρόνως θεῖος καὶ ἀνθρώπινος, γιὰ τὴν διαφορετικὰ ἡ σπασμένη κοινωνία μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου δὲ θὰ εἶχε ἀποκατασταθεῖ.

Αὐτὴ ἦταν ἡ κύρια γραμμὴ σκέψεως τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὸν ἀγῶνα του κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ

Ναζιανζηνοῦ στὴν πολεμικὴ του κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρισμοῦ, καὶ ἄλλων συγγραφέων τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰώνα.

«*Ἐκεῖνο σώζεται πὸ ἐνώνεται μὲ τὸ Θεό*», λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός¹.

Ἡ λυτρωτικὴ ἄποψη καὶ ἐπίδραση τῆς Σαρκώσεως τονίστηκαν μὲ ἔμφαση ἀπὸ τοὺς Πατέρες. Ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Σαρκώσεως ὀρίστηκαν μὲ ἀκρίβεια ὡς ἡ Λύτρωση *τοῦ ἀνθρώπου*· καὶ ἡ ἀποκατάστασή του στὴν ἀρχέγονη κατάσταση πὸ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πτώση καὶ τὴν ἁμαρτία. Ἡ ἁμαρτία τοῦ κόσμου καταργήθηκε καὶ ἀπαλείφθηκε ἀπὸ τὸν Ἐνανθρωπήσαντα, καὶ Αὐτὸς μόνον, πὸ ἦταν Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, μποροῦσε νὰ τὸ κάνει αὐτό.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δὲ θὰ ἦταν σωστὸ νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι οἱ Πατέρες θεωροῦσαν αὐτὸ τὸ λυτρωτικὸ σκοπὸ ὡς *τὴν μόνη αἰτία* γιὰ τὴν Ἐνανθρώπηση, ἔτσι ὥστε ἡ Ἐνανθρώπηση *νὰ μὴν εἶχε συμβεῖ καθόλου, ἂν δὲν εἶχε ἁμαρτήσῃ ὁ ἄνθρωπος*.

Ἡ ἐρώτηση μ' αὐτὴ τὴ μορφή ποτὲ δὲν τέθηκε ἀπὸ τοὺς Πατέρες. Τὸ θέμα γιὰ τὸ ὕψιστο κίνητρο τῆς Ἐνανθρωπήσεως ποτὲ δὲν συζητήθηκε ἐπίσημα (formally) κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων.

Τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως ἀνάμεσα στὸ μυστήριον τῆς Ἐνανθρωπήσεως καὶ τὸν ἀρχικὸ σκοπὸ τῆς Δημιουργίας δὲν τὸ ἔθιξαν οἱ Πατέρες· δὲν ἐπεξεργάστηκαν ποτὲ αὐτὸ τὸ θέμα συστηματικά.

«Ἴσως θὰ ἦταν σωστὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ σκέψη μιᾶς Ἐνανθρωπήσεως ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴν Πτώση συμφωνεῖ μὲ τὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας. Μερικὲς φράσεις τῶν Πατέρων φαίνεται νὰ δείχνουν πὸς ἡ σκέψη διατυπώθηκε μὲ σαφήνεια ἐδῶ κι' ἐκεῖ, καὶ ἴσως ἀκόμα νὰ συζητήθηκε»².

Αὐτὲς οἱ «φράσεις τῶν Πατέρων» δὲν συγκεντρώθηκαν καὶ δὲν ἐρευνήθηκαν. Πράγματι, στοὺς ἴδιους Πατέρες μπορεῖ νὰ παραπέμψῃ κανεὶς γιὰ τὴν ὑποστήριξη ἀντιθέτων ἀπόψεων.

Δὲν ἀρκεῖ νὰ συγκεντρώσουμε χωρία, παίρνοντάς τα ἔξω ἀπὸ τὰ συμπραζόμενα καὶ ξεχνώντας τὸν σκοπὸ, πὸ εἶναι συχνὰ πολεμικός, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκαν ἐπὶ μέρους ἔργα.

Πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς «φράσεις τῶν Πατέρων» ἦταν μόνον

«περιστασιακὲς» διατυπώσεις («occasional» statements), καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο μὲ μεγάλην προσοχὴ καὶ σύνεση.

Ἡ σωστὴ σημασία τους μπορεῖ νὰ ἐξακριβωθεῖ μόνο ὅταν διαβαστοῦν μέσα στὰ συμπραζόμενα, δηλαδὴ μέσα στὴν προοπτικὴ τῆς σκέψεως κάθε ἐπὶ μέρους συγγραφέα.

II.

Ἄ Rupert of Deutz († 1135) φαίνεται πὼς εἶναι ὁ πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς θεολόγους τῶν Μέσων Χρόνων ποὺ ρητὰ ἔθεσε τὸ θέμα τοῦ *κινήτρου* τῆς Ἐνανθρωπήσεως, καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς του ἦταν ὅτι ἡ Ἐνανθρώπηση ἀνῆκε στὸ ἀρχικὸ σχέδιο τῆς Δημιουργίας καὶ ἦταν ἐπομένως ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν πτώση. Ἡ Ἐνανθρώπηση ἦταν, κατὰ τὴν ἀποψή του, ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ ἀρχικοῦ δημιουργικοῦ σκοποῦ τοῦ Θεοῦ, ἕνας σκοπὸς καθεαυτὸν, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἓνα λυτρωτικὸ φάρμακο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀποτυχία³.

Ἄ Honorius of Autun († 1152) εἶχε τὴν ἴδια πεποίθηση⁴.

Οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ ΙΓ' αἰῶνα, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Hales καὶ ὁ Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, δέχτηκαν τὴν ἰδέα μᾶς Ἐνανθρωπήσεως ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴν Πτώση ὡς τὴν πιὸ πρόσφορη λύση τοῦ προβλήματος⁵.

Ἄ Duns Scotus (γύρω στὰ 1266-1308) ἐπεξεργάστηκε τὴν ὅλην ἰδέα μὲ μεγάλην προσοχὴ καὶ λογικὴ συνέπεια. Γι' αὐτὸν ἡ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν Πτώση Ἐνανθρώπηση δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ πολὺ ταιριαστὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ ἀπολύτως ἀναγκαία δογματικὴ προϋπόθεση. Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἦταν γι' αὐτὸν ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ὅλης Δημιουργίας. Διαφορετικά, νόμιζε, αὐτὴ ἡ ὑψιστὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ θὰ ἦταν κάτι τὸ ἐντελῶς τυχαῖο ἢ «περιστασιακὸ».

«Πάλι, ἂν ἡ Πτώση ἦταν ἡ αἰτία τοῦ προκαθορισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, θὰ σήμαινε ὅτι τὸ μεγαλύτερο ἔργο τοῦ Θεοῦ ἦταν ἐντελῶς τυχαῖο, γιὰτὶ ἡ δόξα ὅλων δὲ θὰ εἶναι τόσο μεγάλη ὅσο ἐκείνη τοῦ Χριστοῦ, καὶ φαίνεται παράλογο τὸ νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς θὰ ἐγκατέλειπε ἓνα τέτοιο ἔργο ἐξαιτίας τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Ἀδάμ, ἂν αὐτὸς δὲν εἶχε ἀμαρτήσει.»

Τὸ ὅλο θέμα γιὰ τὸν Duns Scotus ἦταν ἀκριβῶς τὸ θέμα τῆς *σειρᾶς τοῦ θεοῦ «καθορισμοῦ»* ἢ σκοποῦ, δηλαδὴ τῆς *σειρᾶς τῶν σκέψεων* μέσα στὴν *Θεία βουλὴ* γιὰ τὴν *Δημιουργία*. Ὁ Χριστός, ὁ Ἐνανθρωπήσας, ἦταν ὁ *πρῶτος στόχος* (object) τῆς *δημιουργικῆς θελήσεως* τοῦ Θεοῦ, καὶ ἦταν γιὰ *χάρη* τοῦ Χριστοῦ ποὺ *κάθε* τι ἄλλο ἔχει *δημιουργηθεῖ*.

«Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ δὲν προνοήθηκε τυχαῖα, ἀλλὰ θεωρήθηκε ὡς σκοπὸς καθεαυτὸν ἀπὸ τὸ Θεὸ προαιωνίως· ἔτσι, μιλώντας γιὰ πράγματα ποὺ προκαθορίζονται, ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση Του προκαθορίστηκε πρὶν ἀπὸ ἄλλους, ἀφοῦ Αὐτὸς εἶναι πλησιέστερα πρὸς ἓνα τέλος (end)».

Αὐτὴ ἡ *σειρὰ* τῶν *«σκοπῶν»* ἢ *«προβλέψεων»* ἦταν, *φυσικά*, μόνο μιὰ *λογικὴ* *σειρά*. Ἡ *κύρια ἔμφαση* τοῦ Duns Scotus ἦταν ὁ *ἀπόλυτος* καὶ *πρωταρχικὸς* *χαρακτήρας* τῆς *θείας βουλῆς* γιὰ τὴν *Ἐνανθρώπηση*, ὅπως αὐτὴ *καταφαίνεται* μέσα στὴν *ὅλη προοπτικὴ* τῆς *Δημιουργίας*⁶.

Καὶ ὁ Ἀκινάτος (1224-1274) ἐπίσης *συζήτησε* τὸ *πρόβλημα* ἀρκετὰ *ἐκτενῶς*. Ἐξέτασε τὴν *ὅλη βαρύτητα* τῶν *ἐπιχειρημάτων* ποὺ *εὐνοοῦσαν* τὴν *ἄποψη* ὅτι, *ἀκόμα* καὶ *χωρὶς* τὴν *Πτώση*, *«ὁ Θεὸς θὰ γινόταν ἄνθρωπος»*, καὶ *παρέθεσε* τὴ *φράση* τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου: *«στὴν Ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ, κι' ἄλλα πράγματα πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄφηση τῶν ἁμαρτιῶν»* (*De Trinitate*, XIII, § 17).

Ἀλλὰ ὁ Ἀκινάτος δὲν *μποροῦσε* νὰ *βρεῖ*, οὔτε *στὴν Ἁγία Γραφὴ* οὔτε *στὰ ἔργα* τῶν *Πατέρων*, *καμία θετικὴ μαρτυρία* γι' αὐτὴν τὴν *Ἐνανθρώπηση* τὴν *ἀνεξάρτητη* ἀπὸ τὴν *Πτώση*, καὶ γι' αὐτὸ *ἔκλινε* νὰ *πιστεύει* ὅτι ὁ *Υἱὸς* τοῦ *Θεοῦ* δὲ *θὰ ἐνανθρωπίζονταν* ἂν ὁ *πρῶτος ἄνθρωπος* δὲν *ἁμάρτανε*:

«Ἄν καὶ ὁ Θεὸς θὰ εἶχε ἐνανθρωπιστεῖ καὶ χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἁμαρτίας, ἐν τούτοις ταιριάζει περισσότερο νὰ ποῦμε, ὅτι, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε ἁμαρτήσει, ὁ Θεὸς δὲ θὰ ἐνανθρωπίζονταν, ἀφοῦ στὴν Ἁγία Γραφὴ ὡς αἰτία γιὰ τὴν Ἐνανθρώπηση θεωρεῖται παντοῦ ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου».

Τὸ ἀκατανόητο μυστήριον τῆς θείας βουλῆς μπορεῖ νὰ κατανοηθῆι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον

*«μόνο στὴν ἔκτασιν ποὺ (αὐτὰ τὰ πράγματα) μετα-
δίδονται μέσα στὴν Ἁγία Γραφή»,*

ñ, ὅπως ὁ Ἀκινάτος λέγει σὲ ἄλλο σημεῖο,

*«μόνο στὴν ἔκτασιν ποὺ μᾶς πληροφορεῖ ἡ αὐθεντία
τῶν ἁγίων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς ἔχει
ἀποκαλύψει τὸ θέλημά Του».*

Μόνον ὁ Χριστὸς γνωρίζει τὴν σωστὴ ἀπάντησιν σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτησιν:

*«Τὴν ἀλήθειαν τοῦ θέματος μόνον Ἐκεῖνος μπορεῖ νὰ
γνωρίζει, ὁ Ὅποῖος γεννήθηκε καὶ προσέφερε τὸν
ἑαυτό Του, ἐπειδὴ ἔτσι θέλησε»⁷.*

Ὁ Bonaventura (1221-1274) ἐπέδειξε τὴν ἴδια ἐπιφυλακτικότητα. Συγκρίνοντας τὶς δυὸ ἀπόψεις –τὴν μιὰ ποὺ θεωρεῖ τὴν Ἐνανθρώπησιν ἀνεξάρτητην ἀπὸ τὴν Πτώσιν καὶ τὴν ἄλλην ποὺ τὴν θεωρεῖ ἐξαρτημένην ἀπὸ αὐτὴν– κατέληξε:

*«Καὶ οἱ δυὸ (ἀπόψεις) διεγείρουν τὴν ψυχὴν σὲ
εὐσέβεια γιὰ διαφορετικοὺς λόγους ἢ κάθε μιὰ· ἢ πρώτη,
ἐν τούτοις, εἶναι πρὸ σύμφωνη μὲ τὴν κρίσιν τοῦ
λογικοῦ· κι' ὁμως, φαίνεται πὼς ἡ δευτέρη εἶναι πρὸ
σύμφωνη μὲ τὴν εὐσέβειαν τῆς πίστεως».*

Θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ στηρίζεται περισσότερο στὴν ἄμεση μαρτυρία τῶν Γραφῶν παρὰ στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ⁸.

Γενικά, τὸν Duns Scotus ἀκολούθησε ἡ πλειονότητα τῶν θεολόγων τοῦ Φραγκισκανικοῦ τάγματος, καὶ ὄχι λίγοι μὴ Φραγκισκανοί, ὅπως π.χ. ὁ Διονύσιος Carthusianus, ὁ Gabriel Biel, ὁ John Wessel, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου, ὁ Giacomo Naciantti, ἐπίσκοπος τῆς Chiozza (Jacobus Naclantus), καθὼς ἐπίσης καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους Μεταρρυθμιστές, ὅπως π.χ. ὁ Ἀνδρέας Oslander⁹.

Τὴν ἄποψιν αὐτὴ ἀντέκρουσαν μὲ δύναμιν ἄλλοι, καὶ ὄχι μόνον οἱ αὐστηροὶ Θωμιστές, τὸ ὅλον δὲ θέμα συζητήθηκε πολὺ καὶ ἀπὸ

Ρωμαιοκαθολικούς καὶ ἀπὸ Προτεστάντες θεολόγους κατὰ τὸ ΙΖ' αἰῶνα¹⁰.

Ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς υπερασπιστὲς τῆς ἀπόλυτης ἐκδοχῆς τῆς Ἐνανθρωπήσεως μπορεῖ κανεὶς νὰ μνημονεύσει ἰδιαίτερα τὸν Francois de Sales καὶ τὸν Malebranche. Ὁ Malenbrache ἐπέμενε πολὺ ἐπάνω στὴ *μεταφυσικὴ ἀναγκαιότητα* τῆς Ἐνανθρωπήσεως, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν Πτώση, γιὰτὶ διαφορετικά, ἰσχυριζόταν, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει υπάρξει κανένας ἀποχρῶν λόγος ἢ σκοπὸς γιὰ τὴν δημιουργία (act) τῆς ἴδιας τῆς Δημιουργίας (Creation)¹¹.

Ἡ ἀμφισβήτηση (controversy) συνεχίζεται ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς θεολόγους, κάποτε μὲ ὑπερβολικὴ ἔνταση καὶ ἔρμη, καὶ τὸ θέμα δὲν ἔχει διευθετηθεῖ¹².

Μεταξὺ τῶν Ἀγγλικανῶν, τὸν τελευταῖο αἰῶνα, ὁ ἐπίσκοπος Wescott υπερασπίστηκε μὲ δύναμιν τὸ «*ἀπόλυτο κίνητρο*», μὲ τὴ θαυμάσια πραγματεία του «*τὸ Εὐαγγέλιο τῆς Δημιουργίας*»¹³.

Ὁ μακαρίτης π. Σέργιος Bulgakov εὐνοοῦσε πολὺ τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Ἐνανθρώπησις θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὡς μιὰ ἀπόλυτη βουλή τοῦ Θεοῦ, προγενέστερη ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Πτώσεως¹⁴.

III.

ΚΑΤΑ τὴν μακροχρόνια αὐτὴ συζήτηση μιὰ σταθερὴ ἀναφορὰ γινόταν στὴ μαρτυρία τῶν Πατέρων. Κατὰ ἀρκετὰ περιέργο τρόπο, τὸ πιὸ σπουδαῖο *χωρὶο/ἀναφορὰ* παραγνωριζόταν σ' αὐτὴ τὴν ἀνθολογία τῶν περικοπῶν.

Ἄφοῦ τὸ θέμα τοῦ κινήτρου τῆς Ἐνανθρωπήσεως ποτὲ δὲν τέθηκε ρητὰ (formally) στὴν ἐποχὴ τῶν Πατέρων, τὰ περισσότερα κείμενα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὶς μεταγενέστερες συζητήσεις δὲν μπόρεσαν νὰ δώσουν καμιά ἀκριβὴ καθοδήγησις¹⁵.

Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς (580-662) φαίνεται πὼς εἶναι ὁ μόνος Πατέρας ποὺ ἐνδιαφέρθηκε ἄμεσα γιὰ τὸ πρόβλημα, ἂν καὶ ὄχι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅπως οἱ μεταγενέστεροι θεολόγοι τῆς Δύσεως. Εἶπε ὀλοκάθαρα ὅτι ἡ Ἐνανθρώπησις θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὡς ἓνας *ἀπόλυτος καὶ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν Δημιουργία*. Ἡ φύσις τῆς Ἐνανθρωπήσεως, αὐτῆς τῆς

ένωσης του θεϊκού μεγαλείου με την ανθρώπινη αδυναμία, είναι πραγματικά ένα άκατανόητο μυστήριο, αλλά μπορούμε τουλάχιστον να συλλάβουμε τον «λόγο» και τον «σκοπό» αυτού του υπέρτατου μυστηρίου. Κι' αυτός ο πρωταρχικός λόγος, η ό εσχάτος σκοπός ήταν, κατά την γνώμη του Αγίου Μαξίμου, ακριβώς η ίδια η Ένανθρώπιση και ύστερα η δική μας ένσωμάτωση μέσα στο Σώμα του Σαρκωθέντος.

Οί λόγοι του Αγίου Μαξίμου είναι σαφείς και ξεκάθαροι.

Η 60η «*έρωτησις πρὸς Θαλάσιον*» είναι ένας υπομνηματισμός στο χωρίο Α΄ Πέτρου α΄ 19-20:

«(Ὁ Χριστὸς ἦταν) ὡς ἀμνὸς ἄμωμος καὶ ἄσπιλος, προεγνωσμένος πρὸ καταβολῆς κόσμου.»

Ὁ Ἅγιος Μάξιμος πρῶτα συνοψίζει σύντομα τὴν ἀληθὴ διδασκαλία γιὰ τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὕστερα συνεχίζει:

«Αὐτὸ εἶναι τὸ εὐλογημένο τέλος, γιὰ χάρι τοῦ ὁποῦ τοῦ πάντα δημιουργήθηκαν. Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς ποὺ τέθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Δημιουργίας καὶ ποὺ τὸν ὀνομάζουμε προμελετημένη πλήρωση [προεπινοούμενον τέλος]. Ὅλη ἡ δημιουργία ὑπάρχει γιὰ χάρι αὐτῆς τῆς πληρώσεως, ἐνῶ ἡ ἴδια ἡ πλήρωση δὲν ὑπάρχει ἐξαιτίας κανενὸς ἀπὸ ὅσα δημιουργήθηκαν. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶχε κατὰ νοῦν αὐτὸ τὸ τέλος, δημιούργησε τὶς φύσεις τῶν πραγμάτων. Αὐτὸ εἶναι πράγματι ἡ πλήρωση τῆς θείας Πρόνοιας καὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ. Διὰ μέσου αὐτῆς ὑπάρχει μιὰ ἀνακεφαλαίωση στὸ Θεὸ ὅσων δημιουργήθηκαν ἀπὸ Αὐτόν. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστήριο ποὺ περιλαμβάνει ὅλους τοὺς αἰῶνες, τὸ φοβερὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἄπειρο καὶ ὑπάρχει ἀπείρως πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες. Ὁ Ἄγγελος (Messenger), ποὺ σπὴν οὐσία εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐγίνε ἀνθρωπος ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς πληρώσεως. Καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ἦταν Αὐτὸς ὁ Ἴδιος ποὺ ἀποκατέστησε τὰ ὀλοκάθαρα ἐνδότερα βάθη τῆς καλωσύνης ποὺ δόθηκαν ἀπὸ τὸν Πατέρα· καὶ φανέρωσε ἐν ἑαυτῷ τὴν πλήρωση, μετὰ τὴν ὁποία ὁ κόσμος ἐπέτυχε τὴν ἀρχὴ

τῆς ἀληθινῆς ὑπάρξεως. Γιατὶ ἐξαιτίας τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ τοῦ μυστηρίου τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸν Χριστό, ὅλος ὁ χρόνος καὶ ὅλα ὅσα εἶναι ἐν χρόνῳ βρῆκαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπάρξεώς τους ἐν Χριστῷ. Γιατὶ πρὶν ἀπὸ τὸν χρόνο τέθηκε μυστικὰ ὡς σκοπὸς μιὰ ἔνωση τῶν αἰώνων, τοῦ ὀρισμένου καὶ τοῦ Ἀπροσδιόριστου, τοῦ μετρητοῦ καὶ τοῦ Ἀμέτρητου, τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ Ἀπείρου, τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ Δημιουργοῦ, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἀκινήσεως—μιὰ ἔνωση ποὺ φανερώθηκε ἐν Χριστῷ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς» (M., P.G., XC/90, 621, A-B).

Πρέπει κανεὶς νὰ διακρίνει μὲ πολλὴ προσοχὴ ἀνάμεσα στὴν αἰώνια ὑπαρξὴν τοῦ Λόγου, στοὺς κόλπους τῆς Ἁγίας Τριάδας, καὶ στὴν «οἰκονομία» τῆς Σαρκώσεώς Του. Ἡ «πρόγνωση» σχετίζεται ἀκριβῶς μὲ τὴ Σάρκωση:

«Ἐπομένως ὁ Χριστὸς προγνωρίστηκε, ὄχι ὅπως ἦταν κατὰ τὴν φύσιν Του, ἀλλὰ ὅπως ἐμφανίστηκε ἀργότερα σαρκωμένος γιὰ χάριν μας σύμφωνα μὲ τὴν τελικὴ οἰκονομία» (M., P.G., XC/90, 624D).

Ὁ «ἀπόλυτος προορισμὸς» τοῦ Χριστοῦ ἀναφέρεται πολὺ καθαρά¹⁶. Αὐτὴ ἡ πεποιθήσις συμφωνοῦσε ἀπόλυτα μὲ τὸ γενικὸ πνεῦμα τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ Ἁγίου Μαξίμου, ὁ ὁποῖος ἐπανερχεταὶ στὸ πρόβλημα σὲ πολλὰς περιπτώσεις, καὶ στὶς ἀπαντήσεις του πρὸς Θαλάσσιον καὶ στὰ «Ἀμφιβαλλόμενά» του.

Γιὰ παράδειγμα στὸ Ἐφεσ. α΄ 9 ὁ Ἅγιος Μάξιμος λέγει:

«(Ἀπὸ αὐτὴ τὴν Σάρκωση καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας) αὐτὸς μᾶς ἔδειξε γιὰ ποιὸ σκοπὸ δημιουργηθήκαμε καὶ ὅτι τὸ μέγιστο ἀγαθὸ γιὰ μᾶς θὰ εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸ πρὸ τῶν αἰώνων» (M., P.G., XC/90, 1097C).

Ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν σύστασί του ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται μέσα του «τὸ μεγάλο μυστήριον τοῦ σκοποῦ τοῦ Θεοῦ», τὴν τελικὴ ὀλοκλήρωσις τῶν πάντων «ἐν τῷ Θεῷ».

Ἡ ὅλη ἱστορία τῆς Θείας Προνοίας γιὰ τὸν Ἅγιο Μάξιμο διαιρεῖται σὲ δύο μεγάλες περιόδους:

ἡ πρώτη κορυφώνεται στὴν Σάρκωση τοῦ Λόγου καὶ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ («μέσα ἀπὸ τὴν Σάρκωση»):

ἡ δεύτερη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀναβάσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴν δόξα τῆς θεώσεως, μιὰ ἐπέκταση, τρόπον τινά, τῆς Σαρκώσεως σ' ὁλόκληρη τὴν δημιουργία.

«Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ διαιρέσουμε τὸ χρόνο σὲ δύο τμήματα σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιό του, καὶ μπορούμε νὰ διακρίνουμε καὶ τὰ δύο, δηλαδὴ τὶς ἐποχὲς ποὺ ἀνήκουν στὸ μυστήριο τῆς Σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τὶς ἐποχὲς ποὺ ἀφοροῦν τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς χάριτος... καὶ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε μὲ συντομία: καὶ ἐκεῖνες τὶς ἐποχὲς ποὺ ἀφοροῦν τὴν κάθοδο τοῦ Θεοῦ στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐκεῖνες ποὺ σημειώνουν τὴν ἔναρξη τῆς ἀνόδου τῶν ἀνθρώπων στὸν Θεό... Ἡ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἀκόμα καλύτερα, ἡ ἀρχή, τὸ μέσο καὶ τὸ τέλος ὄλων τῶν ἐποχῶν, ἐκείνων ποὺ ἔχουν περάσει, ἐκείνων ποὺ ἀνήκουν στὸ παρόν, καὶ ἐκείνων ποὺ πρόκειται ἀκόμα νὰ ἔλθουν, εἶναι ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός»
(M., P.G., XC/90, 320, B-C).

Ἡ τελικὴ ὁλοκλήρωση συνδέεται κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Ἁγίου Μαξίμου μὲ τὴν πρωταρχικὴ δημιουργικὴ θέληση καὶ τὸν πρωταρχικὸ δημιουργικὸ σκοπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπομένως ἡ ὅλη ἀντίληψή του εἶναι αὐστηρὰ «*θεοκεντρικὴ*», καὶ συγχρόνως «*Χριστοκεντρικὴ*». Ὅμως, αὐτὸ δὲν ἐπισκοτίζει καθόλου τὴ θλιβερὴ πραγματικότητα τῆς ἁμαρτίας, τῆς τέλειαις ἀθλιότητας τῆς ἀμαρτωλῆς ὑπάρξεως.

Ἡ μεγάλῃ ἔμφαση δίνεται πάντοτε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάξιμο στὴν μεταστροφὴ καὶ τὴν κάθαρση τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως, στὸν ἀγώνα κατὰ τῶν παθῶν καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ βλέπει τὴν τραγωδία τῆς πτώσεως καὶ τὴν ἀποστασία τῶν δημιουργημάτων μέσα στὴν εὐρύτερη προοπτικὴ τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τῆς Δημιουργίας¹⁷.

IV.

ΠΟΙΑ εἶναι ἡ πραγματικὴ βαρύτητα τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἁγίου Μαξίμου; Ἦταν αὐτὴ τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ «*προσωπικὴ του γνώμη*», καὶ ποιό εἶναι τὸ κύρος τέτοιων «*γνώμῶν*»;

Εἶναι τελείως σαφὲς ὅτι στὸ θέμα τοῦ πρώτου καὶ ὑψιστου

«κινήτρου» τῆς Σαρκώσεως καμὶ ἀλλῆ ἀπάντησις δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ παρὰ μόνον μιὰ «ὑποθετικὴ» (ἢ «ἀρμόζουσα» [convenient]) ἀπάντησις.

Πολλές, ὅμως, δογματικὲς προτάσεις εἶναι ἀκριβῶς τέτοιες ὑποθετικὲς προτάσεις ἢ «*θεολογούμενα*»¹⁸. Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ «ὑπόθεσις» μιᾶς Σαρκώσεως ἀνεξάρτητης ἀπὸ τὴν πτώσις τοῦλάχιστον εἶναι θεμιτὴ μέσα στὸ σύστημα τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας καὶ ταιριάζει πολὺ καλὰ μέσα στὸ γενικὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων.

Μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις στὸ θέμα τοῦ «κινήτρου» τῆς Σαρκώσεως μπορεῖ νὰ δοθεῖ μόνον μέσα στὸ πνευματικὸ κλίμα τοῦ γενικοῦ δόγματος περὶ τῆς Δημιουργίας.

(*) *Γατὶ ὁ Θεὸς ἐγένε ἀνθρώπος;* (Σ.τ.Μ.).

(**) **Γεωργίου Φλωρόφσκυ**, Ἔργα 3, Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωσις, Μετάφρασις Παναγιώτου Κ. Πάλλη, Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μ.Ε., Ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 183-191 καὶ 398-374. Αὐτὴ ἡ ἐργασία δημοσιεύθηκε εἰς «*Εὐχαριστήριον: Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος*» (Ἀθῆναι, 1957), σελ. 70-79. Ἐπιμελ. ἡμέτ.

1. *Ἐπιστολὴ 101, Πρὸς Κληδόνιον* (Μ., Ρ.Γ., 37, στλ. 118).

2. **Ἐπίσκοπος Β.Φ. Westcott**, «*The Gospel of Greation*» εἰς *The Epistles of St. John, The Greek Text with notes and essays*, Τρίτη ἔκδοσις (Macmillan, 1892), σελ. 288.

3. **Rupertus Tuitensis**, *De Gloria et honore Filii hominis super Matthaeu*, lib. 13 (Μ., Ρ.Λ., 148, στλ. 1628): «Ἐδῶ κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ρωτήσουμε ἂν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, στὸν Ὅποιον ἀναφέρεται ἡ παροῦσα ὁμιλία, θὰ γινόταν ἀνθρώπος ἢ ὄχι, ἀκόμα κι' ἂν ἡ ἁμαρτία, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ὅλοι πεθαίνουμε, δὲν εἶχε μεσολαβήσει. Δὲν ὑπάρχει καμὶ ἀμφιβολία ὅτι Αὐτὸς δὲ θὰ εἶχε γίνε θνητὸς καὶ δὲ θὰ εἶχε ἀναλάβει ἓνα θνητὸ σῶμα, ἂν ἡ ἁμαρτία δὲν συνέβαινε καὶ δὲν γινόταν ἡ αἰτία νὰ γίνε ὁ ἀνθρώπος θνητὸς· μόνον ἓνας ἀπιστος μπορεῖ νὰ τὸ ἀγνοεῖ αὐτό. Τὸ ἐρώτημα εἶναι: αὐτὸ θὰ συνέβαινε, καὶ θὰ ἦταν κατὰ κάποιο τρόπο ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὸ νὰ γίνε ἀνθρώπος ὁ Θεός, ὁ Ἀρχηγὸς καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅλων, ὅπως Αὐτὸς εἶναι τώρα; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ ἀπάντησις;».

Ὁ Rupert ὕστερα παραθέτει ἀπὸ τὸν Ἅγιο Αὐγουστίνου γιὰ τὸν αἰώνιο προορισμὸ τῶν ἁγίων (*De Civitate Dei*, 14.23) καὶ συνεχίζει: «ἀφοῦ, σχετικὰ μὲ τοὺς ἁγίους καὶ ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς δὲν ὑπάρχει καμὶ ἀμφιβολία ὅτι ὅλοι θὰ ἀνευρεθοῦν, μέχρι τὸν ἀριθμὸ ποὺ ὀρίστηκε στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο λέγει εὐλογώντας, πρὸ τῆς ἁμαρτίας, “αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε”, καὶ εἶναι παράλογο νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ἀποκτηθεῖ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς, τί θὰ πρέπει νὰ σκεφθοῦμε γι' αὐτὴν τὴν κεφαλὴ καὶ Βασιλιὰ ὅλων τῶν ἐκλεκτῶν, ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, παρὰ ὅτι δὲν εἶχε

κανένα αναγκαίο λόγο για να γίνει άνθρωπος, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀγάπη Του «ἐνευφραίνεται ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων» (Παροιμ. ν' 31)».

Πρβλ. ἐπίσης *De Glorificatione Trinitatis*, βιβλ. 3.20 (Μ., P.L., 169, στλ. 72): «Λοιπόν, λέμε μὲ κάθε πιθανότητα, ὄχι τόσο ὅτι ὁ ἄνθρωπος (ἐγίνε) για να συμπληρώσει τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀγγέλων (δηλ. για κείνους ποὺ εἶχαν ἐκπέσει), ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄνθρωποι δημιουργήθηκαν ἐξαιτίας ἐνδὸς ἀνθρώπου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὕτως ὥστε, ὅπως Αὐτὸς ὁ ἴδιος γεννήθηκε Θεὸς ἐκ Θεοῦ καὶ ἐπρόκειτο να εὐρεθεῖ ἄνθρωπος, να μπορούσε να ἔχει μιὰ οἰκογένεια ἔτοιμη κι' ἀπ' τὶς δυὸ πλευρές... Ἀπὸ τὴν ἀρχή, πρὶν ὁ Θεὸς κάνει τίποτε, ἦταν στὸ σχέδιό Του ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ὁ Λόγος, να γίνει «σᾶρξ», καὶ να κατοικήσει ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μὲ μεγάλη ἀγάπη καὶ τὴν πρὸ βαθιὰ ταπείνωση, ποὺ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἀληθινὰ Τὸν εὐφραίνουν» (καὶ πάλι ὑπαινιγμὸς στὸ Παροιμ. ν' 31).

4. **Honorius of Autun**, *Libellus octo quaestionum de angelis et homine*, κ. 2 (Μ. P.L., 172, στλ. 72): «Καὶ ἐπομένως ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δὲν ἦταν ἡ αἰτία τῆς Ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ· μᾶλλον, αὐτὴ ἦταν ἡ αἰτία τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταδίκης. Ἡ αἰτία τῆς Ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ ἦταν ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου να θεωθεῖ. Εἶχε προοριστεῖ πράγματι ἀπὸ τὸ Θεὸ προαιωνίως ὁ ἄνθρωπος να μπορεί να θεωθεῖ, γιατί ὁ Κύριος εἶπε, «Πάτερ, Ἐσὺ ἠγάπησας αὐτοὺς πρὸ καταβολῆς κόσμου» [πρβλ. Ἰωάν. ιζ' 24· ἔχει «μὲ» ἀντὶ «αὐτοὺς»], αὐτοὺς, δηλαδὴ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θεώθηκαν μέσω Ἐμοῦ... Ἦταν ἀναγκαῖο, ἐπομένως, γι' Αὐτὸν να σαρκωθεῖ, ὥστε ὁ ἄνθρωπος να μπορέσει να θεωθεῖ, καὶ ἔτσι δὲν βγαίνει ὅτι ἡ ἁμαρτία ἦταν ἡ αἰτία τῆς Ἐνσαρκώσεώς Του, ἀλλὰ βγαίνει πολὺ πρὸ λογικὰ ὅτι ἡ ἁμαρτία δὲν μπορούσε να μεταβάλλει τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ για τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου· ἀφοῦ πράγματι καὶ ἡ αὐθεντία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ὁ καθαρὸς λόγος διακηρύσσουν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ προσλάβανε τὸν ἄνθρωπο ἀκόμα κι' ἂν ὁ ἄνθρωπος ποτὲ δὲν εἶχε ἁμαρτήσει».
5. **Alexander Halensis**, *Summa theologica*, ἔκδ. ad. Claras Aquas, dist., 3, qu. 3, m. 3· **Albertus Magnus**, *In 3. Sententiarum*, dist. 20, art. 4 ἔκδ. Borgnet, τ. 28, 361: «Σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση πρέπει να λεχθεῖ ὅτι ἡ λύση εἶναι ἀβέβαιη, ἀλλὰ ὅσο μωρῶ να ἐκφράσω μιὰ γνώμη, πιστεύω ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ θὰ εἶχε γίνει ἄνθρωπος, ἔστω κι' ἂν ἡ ἁμαρτία δὲ συνέβαινε ποτέ».
6. **Duns Scotus**, *Opus Oxoniense*, 3, dist. 7, qu. 4, schol. 2, ἔκδ. Wadding, τ. 11.1, σελ. 451: «Λέγω, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ Πτώση δὲν εἶναι ἡ αἰτία τοῦ προορισμοῦ τοῦ Χριστοῦ. Πράγματι, ἀκόμα κι' ἂν δὲν εἶχε πέσει ἕνας ἄγγελος, ἡ ἕνας ἄνθρωπος, ὁ Χριστὸς θὰ εἶχε πάλι προοριστεῖ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο· ἔστω κι' ἂν ἄλλοι δὲν εἶχαν δημιουργηθεῖ, παρὰ μόνον ὁ Χριστὸς. Αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύω ὡς ἐξῆς: ὁποιοσδήποτε ἐπιθυμεῖ μεθοδικὰ κατὰ πρῶτον ἐπιθυμεῖ ἕνα σκοπὸ, καὶ ὕστερα πρὸ ἄμεσα, ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ εἶναι πρὸ κοντὰ στὸ σκοπὸ. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ μεθοδικότατα· ἐπομένως ἐπιθυμεῖ ὡς ἐξῆς: πρῶτα ἐπιθυμεῖ τὸν Ἐαυτὸ Του, καὶ κάθε τι ποὺ ἐνυπάρχει στὸν Ἐαυτὸ Του· πρὸ ἄμεσα, ὅσο ἀφορᾷ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, σχετικὰ μὲ ὁποιαδήποτε ἀξία καὶ πρὶν να προβλεφθεῖ ὁποιαδήποτε ἀξία, Αὐτὸ (ὁ Θεὸς) προβλέπει ὅτι ὁ Χριστὸς πρέπει να ἐνωθεῖ μαζί Του μὲ μιὰ οὐσιαστικὴ ἔνωση... Ἡ διευθέτηση καὶ ὁ προορισμὸς ἀφορᾷ κατὰ πρῶτον τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ ὕστερα γίνεται κάτι σχετικὸ μὲ τοὺς κατακριθέντες, ὡς

μιὰ δεύτερη πράξη, μή, τυχὸν κάποιος χαρεῖ σὰν νὰ ἦταν γι' αὐτὸν ἕνα κέρδος ἢ ἀπώλεια ἐνὸς ἄλλου· ἐπομένως, πρὶν ἀπὸ τὴν προβλεπόμενη Πτώση, καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ἀπαξία, ἢ ὅλη πορεία σχετικὰ μὲ τὸ Χριστὸ εἶχε προβλεφθεῖ... Γι' αὐτὸ λέγω τὸ ἕξῃς: πρῶτα, ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὸν Ἐαυτὸ Του· δεύτερο, ἀγαπᾷ τὸν Ἐαυτὸ Του διὰ μέσου τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὴ ἡ ἀγάπη Του εἶναι ἀγνή· τρίτο ἐπιθυμεῖ νὰ ἀγαπηθεῖ ἀπὸ ἕναν ἄλλον, ἕναν ποὺ μπορεῖ νὰ Τὸν ἀγαπήσει στὸν ὕψιστο βαθμὸ (μιλώντας γιὰ τὴν ἀγάπη κάποιου ἐξωτερικοῦ)· τέταρτο προβλέπει τὴν ἔνωση ἐκείνης τῆς φύσεως ποὺ ἔπρεπε νὰ Τὸν ἀγαπᾷ στὸν ὕψιστο βαθμὸ, ἂν καὶ κανένας δὲν εἶχε πέσει [δηλαδή, ἀκόμα κι' ἂν κανένας δὲν εἶχε πέσει]... καί, ἄρα, πέμπτο, βλέπει ἕναν ἐρχόμενο Μεσίτην ὁ ὁποῖος θὰ πάθει καὶ θὰ λυτρώσει, τὸ λαὸ Του· Δὲ θὰ εἶχε ἔλθει ὡς μεσίτης, νὰ πάθει καὶ νὰ λυτρώσει, παρὰ μόνο ἂν κάποιος πρῶτα εἶχε ἁμαρτήσῃ, παρὰ μόνο ἂν ἡ δόξα τῆς σαρκὸς εἶχε φουσκώσει μὲ τὴν ὑπερηφάνεια, παρὰ μόνο ἂν κάτι χρειάζοταν νὰ λυτρωθεῖ· ἀλλιῶς, θὰ εἶχε ἀμέσως δοξαστεῖ ὁλόκληρος ὁ Χριστός».

Ὁ ἴδιος συλλογισμὸς εἶναι στὸ *Opus Oxoniense*, dist. 7, qu. 3, σχόλιο 3, Wadding 202. Βλέπε P. Raymond, «*Duns Scot*», στὸ *Dictionnaire de la Théologie Catholique*, τ. 4, σελ. 1890-1891, καὶ τὸ ἄρθρο του, «*Le Motif de l' Incarnation: Duns Scot et l' École scotiste*», εἰς *Études Franciscaines* (1912)· ἐπίσης **R. Seeberg**, *Die Theologie des Johannes Duns Scotus* (Leipzig 1900), σελ. 250.

7. *Summa theol.* 3^a, qu. 1, art. 3° in 3 *Sentent.*, dist. 1, qu. 1, art. 3.

8. **Bonaventura**, εἰς 3 *Sentent.*, dist. 1, qu 2, ἔκδ. Lugduni (1668), σελ. 10-12.

9. Πρβλ. **A. Michéle**, «*Incarnation*» στὸ *Dictionnaire de la Théologie Catholique*, τ. 7, σελ. 1495 κ.έ.: **John Wessel**, *De causis Incarnationis*, βιβλ. 2, σ. 7, παρατίθεται ἀπὸ τὸν **G. Ullman**, *Die Reformatoren von der Reformation*, τ. 2 (Gotha, 1866), σελ.: 398 κ.έ. Γιὰ τὸν Naclantus βλέπε Westcott, ὅπου πρὸ πάνω, σελ. 312 κ.έ.

Andreas Osiander, *An Filius Dei fuit incarnatus, si peccatum non intervevenisset in mundum? Item de imagine Dei quid sit? Ex certis et evidentibus S. Scripturae testimonitis et non ex philosophicis et humanae rationis cogitationibus derompta explicatio* [«Ἡ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ θὰ σαρκωνόταν, ἂν ἡ ἁμαρτία δὲν παρενέβαινε στὸν κόσμο; Ἐπίσης ποιά εἶναι ἡ μορφή τοῦ Θεοῦ; Ἀπὸ σαφεῖς καὶ ὀλοφάνερες μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ὄχι ἀπὸ φιλοσοφικοὺς συλλογισμοὺς καὶ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο λογικὸ πρέπει νὰ δοθεῖ ἐξήγηση» (Σ.τ.Μ.)] (Monte Regia Prussiae 1550)· βλέπε **I.A. Dorner**, *Entwicklungsgeschichte der Lehre von der Person Christi*, 2 Aufl. (1853), τ. 2, σελ. 438 κ.έ. καὶ 438· **Otto Ritschl**, *Dogmengeschichte des Protestantismus*, τ. 2 (Leipzig 1912) σελ. 462. Ὁ Osiander δέχτηκε τὴν σθεναρὴ κριτικὴ τοῦ Καλβίνου, *Institutio*, βιβλ. 2, κ. 12, 4-7, ἔκδ. Tholuck, 1, σελ. 304-309.

10. Βλέπε, π.χ. τὴν μακρὰ συζήτηση εἰς «*Dogmata Theologica*» τοῦ **L. Thomassin** (1619-1695) στὸν τόμο 3, *De Incarnatione Verbi Dei*, 2, κ. 5 μέχρι 11, ἔκδ. νέα Parisiis 1866), σελ. 189-249.

Ὁ Thomassin ἀπορρίπτει τὴ Σκωτικὴ θεωρία ἀπλῶς σὰν μιὰ «ψευδαίσθηση», ποὺ ἀντικρούεται φανερὰ ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τὴν διδασκαλία τῶν Πατέρων. Δίνει ἕνα μακρὸν κατάλογο Πατερικῶν χωρίων, κυρίως ἀπὸ τὸν Ἅγιο Αὐγουστίνου.

Ὁ Bellarmin (1542-1621) ἀπορρίπτει αὐτὴ τὴν ἰδέα μὲ μιὰ φράση: «Γιατὶ

ἄν ὁ Ἀδὰμ εἶχε παραμείνει σ' ἐκείνη τὴν ἀθωότητα μὲ τὴν ὁποία εἶχε δημιουργηθεῖ, ἀναμφιβόλως ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ εἶχε ὑποφέρει· ἴσως ἀκόμα δὲ θὰ εἶχε ἀναλάβει ἀνθρώπινη σάρκα, ὅπως ἀκόμα κι' ὁ ἴδιος ὁ Καλβίνος διδάσκει». *De Christo*, βιβλ. 5, κεφ. 10, Πρώτη Ρωμαϊκὴ ἔκδοσις (Romae, 1832), τ. 1, σελ. 432.

Ὁ Petavius (1583-1652) δὲν ἐνδιαφέρθηκε πολὺ γιὰ τὴν διαμάχη: «Αὐτὸ τὸ θέμα εὐρύτητα καὶ μὲ πολλὴ φιλονικεῖα συζητεῖται στὶς σχολές, ἀλλά, ἐπειδὴ εἴμαστε μακριὰ ἀπὸ τὴν φιλονικεῖα θὰ τὸ ἐπεξηγήσουμε μὲ λίγες λέξεις». Δὲν ὑπάρχει καμιά μαρτυρία γι' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη μέσα στὴν Παράδοσι, καὶ ὁ Petavius δίνει λίγες παραπομπές γιὰ τὴν ἀντίθετη θέσι. «*Opus de Theologicis Dogmatibus*», τόμος 4, *De Incarnatione*, βιβλ. 2, κεφ. 17, 7-12, ἔκδ. (Venetiis, 1757), σελ. 95-96.

Γιὰ τὴν Προτεσταντικὴ πλευρὰ βλέπε μιὰ σύντομη συζήτηση στὸν **John Gerhard**, *Loci Theologici, Locus Quartus*, «*De Persona et Officio Christi*», κεφ. 7, μὲ πολὺτιμες παραπομπές στὴν ἀρχαιότερη φιλολογία καὶ μιὰ ἐνδιαφέρουσα συλλογὴ Πατερικῶν περικοπῶν· ἔκδ. Sd. Preuss (Berolini, 1863), τ. 1, σελ. 513-514, καὶ μιὰ εὐρύτερη συλλογὴ στὸν **J.A. Quenstedt**, *Theologia Didactico-Polemica, sive Systema Theologicum* (Wittebergae, 1961), Pars 3 καὶ 4, Pars 3, κεφ. 3, Membrum 1, Sectio 1, Ἔρ. 1, σελ. 108-116.

Ἄφ' ἑτέρου, ὁ Suarez (1548-1617) ὑπερασπίστηκε μιὰ συμφυλιωτικὴ ἄποψη, κατὰ τὴν ὁποία καὶ οἱ δυὸ συγκρουόμενες γνῶμες μποροῦν νὰ ὑπάρξουν μαζὶ. Βλέπε τὰ σχόλιά του στὴ *Summa*, 3^a, Disput. 4, sectio 12, καὶ ὁλόκληρη τὴν Disp. 5^a, *Opera Omnia*, ἔκδ. Berton (Parisiis, 1860), σελ. 186-266.

- 11. François de Sales**, *Traité de l' amour de Dieu*, βιβλ. 2, κεφ. 4 καὶ 5, εἰς *Oeuvres, édition complète*, τ. 4 (Annecy, 1894) σελ. 99 κ.ἑ. καὶ 102 κ.ἑ. **Malbranche**, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, ἔκδοσις κριτικὴ ἀπὸ τὸν Armand Cuvillier (Paris, 1948), τόμος 2, Entretien 9, 6, σελ. 14: «Qui assurement l' Incarnation du Verbe est le premier et le principal des desseins de Dieu: c' est ce qui justifie sa conduite» [«Ἀσφαλῶς ἡ Ἐνσάρκωσι τοῦ Λόγου εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ κύριος ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ Θεοῦ· αὐτὴ δικαιολογεῖ τὸν τρόπο συμπεριφορᾶς του» (Σ.τ.Μ.)]· *Traité de la Nature et de la Grâce* (Rotterdam, 1712), Λόγος 1, 1, σελ. 2· Δεύτερη Διευκρίνιση, σελ. 302 κ.ἑ. *Réflexions sur la Prémotion Physique* (Paris, 1715), σελ. 300: «Il suit évidemment, ce me semble, de ce que je viens de dire, que le premier et le principal dessein de Dieu dans la création, est l' Incarnation du Verbe: puisque Jesus Christ est le premier en toutes choses.: . et qu' ainsi, quand l' homme n' aurait point péché, le Verbe se serait incarné» [«Προκύπτει σαφῶς, μοῦ φαίνεται, ἀπὸ αὐτὸ ποὺ λέγω, ὅτι ὁ πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν δημιουργία εἶναι ἡ Ἐνσάρκωσι τοῦ Λόγου: ἐπειδὴ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ πρῶτος “ἐν πᾶσι”... καὶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ εἶχε καθόλου ἁμαρτίσει, ὁ Λόγος θὰ ἐνσαρκωνόταν» (Σ.τ.Μ.)]· πρβλ. σελ. 211 καὶ σποραδικά.

Βλέπε γιὰ περισσότερες πληροφορίες: **J. Vidgrain**, *Le Christianisme dans la philosophie de Malebranche* (Paris 1923), σελ. 99 κ.ἑ. καὶ 112 κ.ἑ. **H. Gouhier**, *La Philosophie de Malebranche et son Expérience Religieuse* (Paris, 1926), σελ. 22 κ.ἑ.· **J. Maydien**, «*La Création du Monde et l' Incarnation du Verbe dans la Philosophie de Malebranche*», εἰς *Bulletin de Littérature Ecclésiastique* (Toulouse, 1935).

Εἶναι ἀξιομνημόνευτο ὅτι καὶ ὁ Leibniz θεωροῦσε τὴν Ἐνσάρκωση σὰν ἓνα ἀπόλυτο σκοπὸν στὴν δημιουργία· βλέπε παραπομπὲς ἀπὸ τὰ ἀδημοσίευτα κατάλοιπά του εἰς **J. Baruzi, *Leibniz et l' Organization religieuse de la Terre*** (Paris, 1907), σελ. 273-274.

12. Ἡ Σκωτικὴ ἄποψη ἔχει ἐκτεθεῖ ἀπὸ ἓνα Φραγκισκανό, τὸν Πατέρα Χρυσόστομο, στὰ δύο του βιβλία: *Christus Alpha et Omega, seu de Christi universali regno* (Lille, 1910, δημοσιευμένο χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα) καὶ *Le Motif de l' Incarnation et les principaux thomistes contemporains* (Tours, 1921). Τὸ δεύτερο ἦταν ἀπάντηση στοὺς ἐπικριτὲς, μέσα στὴν ὁποία συγκέντρωσε ἓναν ἐντυπωσιακὸ ἀριθμὸν Πατερικῶν χωρίων.

Ἡ Θωμιστικὴ ἄποψη ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν Πατέρα **E. Hogon, *Le Mystère de l' Incarnation*** (Paris, 1913), σελ. 63 κ.έ., καὶ τὸν Πατέρα **Paul Galtier, S.J., *De Incarnatione et Redemptione*** (Parisii, 1926)· βλέπε ἐπίσης Πατέρα **Hilaire de Paris, *Cur Deus Homo? Dissertatio de motivo Incarnationis*** (Lyons, 1867) [περιλαμβάνει ἀνάλυση Πατερικῶν χωρίων ἀπὸ Θωμιστικὴ ἄποψη]. Πρβλ. ἐπίσης τὴν εἰσαγωγὴν στὸ βιβλίον τοῦ **Dr. Aloysius Spindler, *Cur Verbum, caro factum? Das Motiv der Menschwerdung und das Verhältnis der Erlösung zur Menschwerdung in den christologischen Glaubenskämpfen des vierten und fünften christlichen Jahrhunderts*** (Paderborn, 1938) [«Forschungen zur christlichen Literatur-und Dogmengeschichte», hsgg. Von A. Ehrhard und Dr. J.P. Kirsch, τ. 18, Τεῦχος 2].

13. Βλέπε σημείωση 1 πρὸ πάνω.

14. **p. Sergii Bulgakov, *Agnets Bozhii*** (Paris, 1933), σελ. 191 κ.έ. (στὰ Ρωσικά). Γαλλικὴ μετάφραση, *Du Verbe Incarné* (Paris, 1943).

15. Ὁ De. Spindler ἦταν ὁ μόνος μελετητὴς τοῦ προβλήματος ποὺ χρησιμοποίησε τὴ σωστὴ ἱστορικὴ μέθοδο κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν κειμένων.

16. Πρβλ. **Hans Urs von Balthasar, *Liturgie Cosmique: Maxime le Confesseur*** (Paris, Αὐβιες, 1947), σελ. 204-205· ὁ πατὴρ Balthasar παραθέτει τὸ *Qu. Ad Talass*. 60 καὶ προσθέτει ὅτι ὁ Ἅγιος Μάξιμος θὰ ἐπαιρνε τὴν Σκωτικὴ ἄποψη στὴν σχολαστικὴ διένεξη, ὅμως μὲ μιὰ σημαντικὴ ἐπιφύλαξη: «Maxime de reste est totalement étranger au postulat de ce débat scholastique qui imagine la possibilité d' un autre ordre du monde sans péché et totalement irréel. Pour lui la 'volonté prèexistante' de Dieu est identique au monde des 'idées' et des 'possibles': l' ordre des essences et l' ordre des faits coïncident en ce point suprême» [«Ὁ Μάξιμος ἄλλωστε ἐντελῶς ξένος στὸ θέμα αὐτῆς τῆς σχολαστικῆς συζητήσεως, ἢ ὁποία ἐπινοεῖ τὴν πιθανότητα μιᾶς ἄλλης τάξεως τοῦ κόσμου χωρὶς ἁμαρτία καὶ ἐξ ὀλοκλήρου μὴ πραγματικῆς. Γι' αὐτὸν ἡ “προϋπάρχουσα θέληση” τοῦ Θεοῦ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὸν κόσμον τῶν “ιδεῶν” καὶ τῶν “πιθανῶν”: ἡ τάξη τῶν οὐσιῶν καὶ ἡ τάξη τῶν γεγονότων ταυτίζονται σ' αὐτὸ τὸ ὕψιστο σημεῖο» (Σ.τ.Μ.)] (στὴν Γερμανικὴ ἔκδοσιν, *Kosmische Liturgie*, σελ. 267-268). Βλέπε ἐπίσης **Dom Polycarp Sherwood, O.S.B., «The Earlier Ambigua of Saint Maximus the Confessor»**, εἰς *Studia Anselmiana* (Romae, 1955), fasc. 36, κ. 4, σελ. 155 κ.έ.

17. Ἡ καλύτερη ἐκθεσις τῆς θεολογίας τοῦ Ἁγίου Μαξίμου εἶναι τοῦ **S.L. Epifanovich, *St. Maximus the Confessor and Byzantine Theology*** (Kiev, 1915· στὰ Ρωσικά)· πρβλ. ἐπίσης τὸ κεφάλαιον γιὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον στὸ βιβλίον μου: *The Byzantine Fathers* (Paris, 1933), σελ. 20-227 (στὰ Ρωσικά).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Πατρὸς von Balthasar, ἀπ' τὸ ὁποῖο παραθέσαμε πρὸ πάνω ἓνα χωρίον, μπορεῖ κανεὶς νὰ ὤφελῃ συμβουλευόμενος τὴν «Ἐἰσαγωγή» τοῦ Dom Polycarp Sherwood στὴν μετάφρασί του τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Μαξίμου: *The Four Centuries on Charity, Ancient Christian Writers, No. 21* (London καὶ Westminster, Md., 1955). Βλέπε ἐπίσης **Lars Thunberg**, *Microcosm and Mediator: The Theological Anthropology of Maximus the Confessor* (Lund, 1965).

- 18.** Βλέπε τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὄρου «θεολογούμενα» ποὺ δίνει ὁ Bolotov, *Thesen über das «Filioque»*, ποὺ ἀρχικὰ δημοσιεύτηκε χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα («von einem russischen Theologen») στὴν *Revue Internationale de Théologie*, No. 24 (Ὀκτ.-Δεκ. 1898), σελ. 682: «Man kann fragen, was ich unter Theologoumenon verstehe? Seinem Wessen nach ist es auch eine theologische Meinung, aber eine theologische Meinung derer, welche für einen jeden “Katholiken” mehr bedeuten als gewöhnliche Theologen; es sind die theologische Meinungen der hl. Väter der einen ungeteilten Kirche; es sind die Meinungen der Männer, unter denen auch die mit Recht “*hoi didaskaloi tēs oikoumenēs*” genannten sich befinden» [«Μπορεῖ κανεὶς νὰ ρωτήσῃ τί ἐννοῶ μὲ τὸ “θεολογούμενον”; Κατὰ τὴν οὐσία του εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ θεολογικὴ γνώμη, ἀλλὰ θεολογικὴ γνώμη ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι γιὰ κάθε “Καθολικὸν” (Σ.τ.Μ.=Ὁρθόδοξο) σημαίνουν περισσότερο ἀπὸ συνήθεις θεολόγους· εἶναι οἱ θεολογικὲς γνώμες τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς μιᾶς ἀδιαίρετης Ἐκκλησίας· εἶναι οἱ γνώμες τῶν ἀνδρῶν ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους βρίσκονται οἱ δίκαια ὀνομαζόμενοι “οἱ Διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης”» (Σ.τ.Μ.)].

Κανένα «θεολογούμενον» δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαιτήσῃ τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ «πιθανότητα», καὶ κανένα «θεολογούμενον» δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸ ἂν ἔχει ἀπορριφθῆ καθαρὰ ἀπὸ μιὰ αὐθεντικὴ ἢ «δογματικὴ» διατύπωση τῆς Ἐκκλησίας.